

І. ТЕОРЕТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

УДК 911.3.

Я. Олійник, член-кор. АПН України, д-р екон. наук,
С. Запотоцький, канд. геогр. наук, докторант

ІННОВАЦІЙНА СТРАТЕГІЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РЕГІОНУ НА ОСНОВІ КЛАСТЕРНОГО ПІДХОДУ

В статті охарактеризовано інноваційну модель розвитку територій через реалізацію кластерного підходу. Розкрито перспективи кластерів в реалізації інновацій, їх потенційні переваги та можливості до забезпечення конкурентоспроможності територій. Наведено приклади інноваційного кластерного підходу в ряді країн світу та можливості їх реалізації на території України.

In the article the innovative model of the territories' development is described through the realization of cluster approach. The prospects of clusters are exposed in the realization of innovations, their potential advantages and possibilities in providing the competitiveness of territories. The examples of innovative cluster approach are resulted in some countries of the world and possibilities of their realization on the territory of Ukraine.

Ринкові умови господарювання відзначаються конкуренцією як всередині регіону чи країни, так і глобальною конкуренцією на всіх рівнях, і як наслідок інноваційний розвиток стає ключовим фактором забезпечення конкурентоспроможності регіону та країни в цілому. Звідси посилення конкуренції об'єктивно вимагає переходу на інноваційну модель розвитку господарства, котра є визначальним напрямом до забезпечення конкурентоспроможності. Фактично створюється ситуація, за якої регіони мусять прагнути до створення інноваційної моделі розвитку, котра б забезпечувала безперервне підвищення науково-технічного прогресу та його ефективне використання з метою зростання економіки регіону, та відповідно – підвищення конкурентоспроможності регіонів держави, оскільки в конкурентному середовищі регіон може зберегти свої конкурентні позиції через впровадження та реалізацію інноваційних проєктів.

Аналіз наукових досліджень. Дослідження розвитку інноваційних процесів та впливу інновацій на формування ефективного господарства в Україні та на рівні окремих регіонів здійснювалися у працях О.Алимова, О.Амоші, Є.Бойка, А.Гальчинського, В.Гесця, З. Герасимчук, А.Голікова, В.Заруби, С.Захаріна, К.Мезенцева, А.Суходукова та ін. Системні ґрунтовні дослідження процесів кластеризації, як рушійного фактора економіки були висвітлені в працях М. Портера. У Батнера, Д.Тобіна, М.Хессела, А.Берлі та Г.Мінза. Кластерний підхід розглядається у працях українських вчених: В.Базилевича, І.Бураковського, З.Варналія, М. Войнаренка, Б.Губського, П.Єщенка, Я.Жаліла, Б.Кваснюка, С.Кримського, Д.Лук'яненка, І.Михасюка, А.Мокія, С.Мочерного, В.Новицького, Ю.Павленка, Ю.Пахомова, О.Плотнікова, А.Поручника, О.Розенфельда, Є. Савельєва, В.Савченка, В.Сизоненка, М.Тимчука, А. Філіпенка, В.Чужикова, О.Шниркова та інших. Вивчення процесів формування регіональних кластерів займалися М.Долішній, С.Соколенко, Г.Семенова, О.Богму, А. Павлюк Л.Марков та ін.

Проте, незважаючи на значну кількість видань та ряд системних заходів, спрямованих на покращення ефективності інноваційної діяльності в Україні недостатньо повно розкрито механізми здійснення інноваційного розвитку регіону, в тому числі й через використання кластерного підходу. Потребують подальшого вивчення та обґрунтування підходи до стимулювання конкурентоспроможності регіонів країни.

Виклад основного матеріалу. Сучасна регіональна соціально-економічна ситуація характеризується відсталістю технологічної структури, низьким технічним рівнем виробничої бази промисловості, слабким фінансуванням з боку держави наукових робіт, браком фінансових ресурсів, що не дають можливості економіці регі-

онів країни розвиватися на власній науково-технічній основі та бути конкурентоспроможною. Інноваційна спрямованість регіонального розвитку поєднується, перш за все, з розробкою інноваційної регіональної стратегії, створенням розгалуженої інноваційної інфраструктури, що дозволить забезпечити належний рівень конкурентоспроможності.

При створенні в регіоні галузевих наукових організацій не завжди враховуються ресурсні можливості регіону, що створює додаткові ускладнення у його збалансованому розвитку та ефективному функціонуванні. На відміну від галузевого кластерний підхід забезпечує комплексний розвиток територій, та здійснює свій внесок в нарощування конкурентоспроможності регіону. Кластер є альтернативною формою конкурентоспроможності порівняно з галуззю. При використанні галузевого підходу підприємства об'єднуються в групи за спільністю технологічних і виробничих процесів. За кластерного підходу об'єднуються підприємства, що мають тісні технологічні і виробничі зв'язки, та використовують різноманітні технології й випускають різноманітну продукцію (послуги). Тобто, кластер являє собою групу локалізованих взаємозалежних компаній, які взаємодоповнюють і посилюють конкурентні переваги один одного. Найбільш вдало визначення кластера дав Майкл Портер: "Кластери – це географічно близькі групи взаємопов'язаних компаній та асоційованих установ в окремій галузі, що пов'язані спільними технологіями та навичками. В зонах кластеру комунікації, логістика й людські ресурси є легкодоступними. Головне в структурі кластера – розповсюдження інновацій на весь ланцюжок створення вартості і єдине логістичне вікно для взаємодії із зовнішнім середовищем. Така структура дозволяє мінімізувати трансакційні витрати [4].

Агресивне суперництво в одній галузі розповсюджується на інші галузі в межах кластера – за допомогою передачі технології, розвитку ринкової позиції і диверсифікації діючих компаній. Вхід на ринок з інших галузей усередині кластера мотивує модернізацію, стимулюючи науково-дослідні підходи і сприяючи введенню нових стратегій і навиків. Через канали постачальників і споживачів, що контактують з безліччю конкуруючих компаній, відбувається вільне розповсюдження інформації й інновацій. Взаємозв'язки в межах групи, часто достатньо несподівані, ведуть до усвідомлення нових шляхів ведення конкурентної боротьби і нових можливостей. Такий кластер стає засобом підтримки різноманітності і подолання вузькості поглядів, інерції, недостатньої гнучкості [2].

Склад кластерів в більшості випадків включає кластероутворююче ядро (або кореневий бізнес) – компанії готового продукту або послуги. Учасниками кластерів

крім базових (головних) компаній – виробників і постачальників спеціалізованих виробництв є підприємства супутніх галузей і виробників побічних продуктів, інжинірингові і консалтингові фірми, науково-дослідні організації й вузи, кредитні організації та фінансові інститути, адміністрації регіонів, громадські організації тощо. Важливо, що всі учасники кластера спільно використовують ринкове середовище і конкурують в схожих брэндах та споживчих сегментах. Таким чином, характер кластера і його ядро відображають структуру ринку, на якому діють основні учасники кластера.

Кластер, як територіальне соціально-економічне утворення має давню історію, проте й на сьогодні кластерний підхід до організації економічної взаємодії суб'єктів господарювання стає все більш актуальним. Світовий досвід показує, що кластеризація економіки зумовлює вирішальний вплив на процеси посилення конкурентоспроможності через прискорення інноваційної діяльності. Саме тому пріоритетними для України є теоретичне і практичне дослідження кластеризації, а також явища поєднання кластеризації, зміцнення конкурентоспроможності та прискорення інноваційної діяльності.

Розглядаючи кластери як елементи інновацій, можна виділити дві групи стратегій, котрі доповнюють одна одну: стратегії, спрямовані на підвищення використання знань в існуючих кластерах та стратегії, спрямовані на створення нових мереж співпраці всередині кластерів.

Як правило, кластери спрямовані на досягнення наступних цілей: підвищення конкурентоспроможності учасників кластера за рахунок впровадження нових технологій; зниження витрат і підвищення якості відповідних наукоємних послуг за рахунок ефекту синергії та уніфікації підходів в якості, логістиці, інжинірингу, IT-технологіях тощо; забезпечення зайнятості в умовах реформування крупних підприємств; консолідоване лобіювання інтересів учасників кластера в різних органах влади.

В кластерах формується складна комбінація конкуренції і кооперації. Вони знаходяться ніби в різних площинах і доповнюють одна одну, особливо в інноваційних процесах. Взаємодія з внутрішнім споживачем кластера пов'язана на конкуренції, із зовнішнім, як правило, – на кооперації з використанням апарату постачання і розподілу єдиного логістичного вікна. На світовому ринку кластери представлені як єдині агенти мережі і конкуренції, що дозволяє їм протистояти згубним тенденціям глобальної конкуренції.

Створення та розвиток кластерів забезпечується за умов:

- технологічної спорідненості певних суб'єктів господарювання, які функціонують заради спільного кінцевого результату;
- певної географічної близькості ряду суб'єктів господарювання, які технологічно та економічно пов'язані між собою;
- інноваційності у сфері економічних відносин та управління, а також зосередження значних інтелектуальних ресурсів у потенційних суб'єктів кластерного утворення;
- інтенсивного обміну інформаційними ресурсами, знаннями, передовими технологіями, ноу-хау;
- ефективного використання внутрішніх та зовнішніх інвестицій;
- підтримки владними структурами інноваційних ідей та сприятливого бізнес-середовища, що орієнтовані на позитивні зрушення в економіці заради піднесення добробуту широких верств населення;
- регіоналізації економічної політики, що ґрунтується на регіональних пріоритетах економічного розвитку країни [1].

Необхідність створення кластерів визначається зростаючими потребами інтенсифікації суспільного виробництва, його інноваційним розвитком, за умов економії ресурсів. Виробничий кластер – це складна соціально-економічна система, що має властивості, аналогічні іншим великим системам, для яких притаманні синергетичний ефект та ефект емерджентності. Реалізація кластерного підходу до організації суспільного виробництва дозволяє створити нові можливості для підвищення економічної активності населення, збільшити рівень реальної заробітної плати, підвищити життєвий рівень широких верств населення.

Потенційні переваги кластерів для інновацій дуже великі, що проявляється через гнучкість та здатність до швидкого реагування на потреби ринку. Нерідко підприємства в межах кластера можуть значно швидше виявляти джерела для нових ресурсів, послуг, а також інших елементів інновацій, незалежно від того, що цими елементами є нова технологічна лінія, новий процес або нова модель постачання.

Труднощі, пов'язані з інноваціями, знижують цінність внутрішніх капіталовкладень. Тобто, переваги кластерів через інноваційні процеси підсилюються безпосереднім тиском конкуренції. Схожість навколишнього бізнес-ландшафту, в якому існують підприємства (наприклад, вартість робочої сили, сировина, комплектуючі, інфраструктура), та наявність значної кількості конкурентів, примушує останніх творчо підходити до питання про свої відмінності. Постійна взаємодія сприяє як формальному, так і неформальному обміну знаннями й співпраці між організаціями зі спільними активами і професійними навиками. Утворення так званої "критичної маси" компаній в кластері є привабливим для подальшого залучення в кластер нових компаній, інвестицій, послуг та постачальників, а також формує власні професійні кадри.

З часом ефективно діючі кластери стають об'єктом значних інвестицій, і тому кластер стає чимось більшим, а ніж проста сума окремих його частин. Центром кластера здебільшого є декілька могутніх компаній, між якими зазвичай зберігаються конкурентні відносини. Концентрація суперників, їх покупців і постачальників сприяє зростанню ефективної спеціалізації виробництва. Відтак кластерна форма організації призводить до створення особливої форми інновації – "сукупного інноваційного продукту". Об'єднання в кластер на основі вертикальної інтеграції формує не довільну концентрацію різноманітних наукових і технологічних винаходів, а певну систему поширення нових знань і технологій. При цьому найважливішою умовою ефективної трансформації винаходів в інновації, а інновацій – в конкурентні переваги є формування мережі стійких зв'язків між всіма учасниками кластера.

Кластерний підхід широко використовуються в розвинених країнах. Американські вчені були початківцями у вивченні розвитку територій (регіональної економіки), а М. Портер був піонером в розробці кластерної стратегії розвитку територій. Наслідком цього став піонерний розвиток промислових кластерів США, де вони стали вельми популярні. Задача формування і зміцнення регіональних інноваційних кластерів була поставлена в ряд найважливіших національних пріоритетів в доповіді Ради з конкурентоспроможності 2001 р. Штати Арізона, Каліфорнія, Коннектикут, Флоріда, Мінесота, Північна Кароліна, Огайо, Орегон, Вашингтон очолили цей процес і прийняли відповідні програми, сотні міст і територій розробили свої кластерні стратегії. Яскравим прикладом кластера є "Силіконова Долина", де заробітна платня фахівців складає 125 тис. в рік і де зайнято майже 2,5 млн. людей. В штатах створюються комісії

для створення кластерів. Аналітичну роботу ведуть наукові центри і університети. Комісія розподіляє учасників кластерів, допомагає долати перешкоди, проявляє турботу про зміцнення кластерів. Первинний капітал виділяється штатом, потім залучаються приватні інвестиції. Характерним для американських кластерів є те, що вони беруть участь в глобальній конкуренції і пріоритетами вважаються інноваційні підходи на принципах партнерства. В США діє 380 кластерів в сферах високих технологій, виробництва споживчих товарів, індустрії сервісу, видобутку природних ресурсів. В цих кластерах працює 55% всього трудового потенціалу країни і виробляється близько 60% ВВП [6].

В Німеччині розвитку територій сприяє федеральний устрій, відповідно до якого землі мають велику самостійність і здійснюють власні програми розвитку за рахунок своїх ресурсів. Країна йде шляхом розвитку на основі високих технологій, і в цьому напрямі відбувається консолідація зусиль промисловості і наукових центрів. Розрізняються три різновиди кластерів: наукові, що передають свої технології у виробництво; кластери, що поєднують дослідження і виробництво; кластери, що виникають на базі інноваційних фірм, які працюють в конкурентному середовищі. Фінансові ресурси промислові кластери одержують з федеральних і місцевих джерел. В Німеччині працюють 3 кращі світові кластери з 7 кластерів високих технологій, що одержали почесну назву "Силіконова Долина XXI ст.", – це Мюнхен, Гамбург, Дрезден. Інноваційна система Німеччини має традиційні пріоритети у ряді галузей, особливо в машинобудуванні, хімії, електротехніці, автомобілебудуванні. Активними учасниками виступають компанії, університети, адміністративні установи і влада.

Франція складніше, ніж інші країни, переходила до нових форм господарювання, оскільки тут традиційно був сильний централізований державний сектор, в якому працювало 25% робочої сили і вироблялося 30% продукції та четверть експорту. В 1995 р. була прийнята програма з устрою і розвитку територій, створена організація з управління розвитком територій і фонд їх облаштування. Протягом 1997-1999 рр. був розроблений ряд програм і затверджено 99 проектів розвитку регіонів, поєднаних системою виробничих кластерів. Розподіл проектів за територією загалом є досить пропорційний, проте ряд територій ведуть більш інтенсивний розвиток: Південь Піреней, Рона-Альпи, Фран-Конте, Овернь, Шампань, Ардени; міста Париж, Тулуза, Марсель, Сен-Етьєн.

Традиційні промислові сектори (машинобудування, текстиль, деревообробка, меблі) впроваджували технічні нововведення: автоматизацію, комбінування, підготовку кадрів тощо. Нові виробництва розвиваються в сфері мультимедії, мікроелектроніки, біотехнологій.

В програмі економічного розвитку Франції важливу роль відіграють інноваційні програми, які реалізуються через систему технополісів. Особливий розвиток вони одержали на південному побережжі Середземномор'я. Найбільш відомі сьогодні: Монпельє, Антиполіс, Тулон, Марсель. Успіх розвитку в значній мірі залежав від рішення ЄС зробити південь Франції дослідницьким центром. Так, в Антиполісі працює 24 тис. інженерів в 1200 компаніях, 40% компаній зайнято дослідженнями, половина працює в сфері інформаційних технологій, розвиваються агротехнології й біотехнології. Антиполіс може сьогодні запропонувати більш привабливі умови в порівнянні з іншими технопарками, оскільки має високі життєві стандарти, комунікаційну структуру, зручності транспорту (аеропорт в Ніцці), чого не мають, наприклад, Кембрідж, Безансон і ін.

Другим науковим центром є Монпельє, де працюють близько 1200 компаній з кількістю інженерів і вчених близько 21 тис. осіб. Технологічна спрямованість дуже широка – від медицини до інформаційних технологій.

Важливим чинником розвитку було створення спеціалізованих державних інжинірингових і наукових інститутів, що стали основними ланками високих технологій і ділової активності. На практиці значна активізація регіонів по залученню інвестицій породжує конкуренцію, й інвестори не поспішають вкладати кошти в період підвищеного попиту та зазвичай чекають найвигідніших пропозицій. В цих умовах найбільший ефект може принести кластерний підхід.

У Великобританії особливий інтерес для вивчення практики інноваційних кластерів представляє район Кембриджа, який, незважаючи на розміщення всесвітньо відомого університету з 800-річною науковою школою, 40 років тому був сільською місцевістю. За останні 20 років навколо нього в радіусі 30 км з'явилися 1600 компаній з високими технологіями, в яких знайшли роботу 45 тис. дослідників і вчених. Компанії проводять весь спектр наукових досліджень: від біотехнологій та виміральної техніки до програмних продуктів.

Разом з Кембриджем набирає темпів й технологічний центр Оксфорда, який з 1998 створив 22 венчурні компанії, а координує діяльність компаній Isis, що забезпечує конгломерацію наукових розробок університету

В Італії кластерна модель економіки є достатньо цікавою для вивчення, оскільки значна частина ринку представлена малими і середніми підприємствами. Завдяки кластерному підходу ресурси малих виробничих одиниць знаходять можливості, що дозволяють їм напряму виходити на зовнішній ринок. Про масштаби такого виходу свідчить те, що малі і середні підприємства Італії експортують в середньому близько 40% своєї продукції. Вже на початку 90-х рр. на малі підприємства з числом зайнятих менше 500 доводилося більше половини національного експорту, причому четвертина – на підприємства з числом працюючих менше 100 осіб. Наприклад, округ Сасуоло (Емілія) включає 220 підприємств, на яких працюють в середньому близько 100 осіб. Щорічно цей округ виробляє більше 330 млн. м² керамічної плитки (практично кожну четверту плитку в світі). Округ Прато (Тоскана) утворює приблизно 50 тис. підприємств з середнім числом працівників 3-4 особи. До недавнього часу тут виробляли більше половини всіх шерстяних тканин Європи. В долині річки Натіzone (Фріулі) зосереджено більше 300 підприємств (найкрупніше з яких налічує близько 200 працівників, а здебільшого – 5-6 осіб), що виготовляють близько 24 млн. стільців в рік, причому лівова частка продукції йде на експорт.

Одна з головних переваг малого бізнесу, прискорена циркуляція інформації, що полегшує і прискорює інноваційні процеси. Інновації загалом легше генеруються на малому підприємстві, де працівник швидше відчуває віддачу від свого трудового внеску, та і заробітна платня звичайно більш тісно пов'язана з професіоналізмом і продуктивністю праці кожного працівника. Враховуючи переважаючий тип продукції округу, призначеної здебільшого для особистого і сімейного споживання, домашнього побуту і дозвілля, новаторство в її виробництві реалізується, як правило, не стільки в принципово нових рішеннях, скільки в "покращенні якості" та "інноваціях смаку" (на зразок розфарбованих холодильників "Арістон") і пов'язане здебільшого з оновленням виробничого процесу. Та одночасно вироблена продукція виступає як могутній стимул безперервної інновації, пошуку чогось, що відрізняло б

їх продукцію від іншої, й вимагає генерувати інновації та відчувати зміни попиту.

Крім округів, в Італії розвиваються й інші кластерні форми, зорієнтовані на поширення інновацій. Так, одними з найвідсталіших регіонів країни вважалися Сицилія і Сардинія. В них був обраний шлях технологічної революції Сицилії за прикладом "Силіконової Долини",

Можливості кластерного підходу для вирішення задач, спрямованих на підйом економіки окремих галузей і регіонів, демонструє скандинавський досвід. Так, фінська промисловість нині повністю кластеризована. Тут були складені кластерні карти лісового господарства, кольорової металургії, енергетики, телекомунікацій, екології, охорони здоров'я, транспорту, хімії, будівництва, продовольства. В результаті проведеної роботи економіка Фінляндії повністю перейшла від підтримки базових галузей, з низькими темпами росту, до галузей і кластерів, що розвиваються на основі високих технологій. У вищу категорію "сильних" кластерів потрапили лісовий кластер та кластер інформаційних і телекомунікаційних технологій. В даний час Фінляндія, маючи 0,5% світових запасів лісових ресурсів, забезпечує більше 10% світового експорту продукції деревообробки, у тому числі 25% світового експорту якісного паперу. Частка Фінляндії на ринках телекомунікаційної продукції також виключно висока для такої невеликої країни: близько 30% ринку обладнання для мобільного зв'язку і майже 40% ринку мобільних телефонів, що свідчить про дуже високий рівень конкурентоспроможності.

Стійкі кластери – енергетичний, металургійний і машинобудівний, потенційні кластери – бізнес-послуги, охорона здоров'я. До списку провідних фірм фінських кластерів входять виробничі і сервісні підрозділи ряду крупних транснаціональних компаній, таких як Eriksson, Siemens, Fujitsu, IBM тощо. Створення виробництв і дослідних центрів у Фінляндії переслідується не лише метою наближення їх до споживачів, а й багато в чому орієнтовано на використання переваг кваліфікованої робочої сили і можливостей національної інноваційної системи.

Кластер інформаційних і телекомунікаційних технологій, що сформований як альтернатива ресурсорієнтованому, лісовому кластеру, повністю виправдав очікування, і нині в ньому зайнято в 1,5 рази більше працівників, ніж в лісовому. Прогнозовані темпи розвитку цього кластера до 2015 р. складають 8,1% в рік, що більш як в 2,5 рази перевищує очікувані темпи розвитку економіки в цілому (3,2%). Лідером розвитку високих технологій у Фінляндії є місто Оулу, де і розташована Nokia. Науковою основою центру високих технологій став міський університет, створений в 1950-х рр. Один з перших наукових парків Європи з'явився саме в Оулу в 1982 р. Технополіс в оточенні малих і середніх підприємств спрямував свою діяльність на сферу телекомунікацій. Університет став джерелом кадрів, де вже з третього курсу студенти беруть участь в роботі фірм [7].

Хоча інноваційні кластери характерні для промислово-розвинених країн, та починають вони з'являтися і в країнах, що розвиваються, наприклад, в Індії. Вони можуть брати участь в світовій конкуренції завдяки своїм інноваціям, будучи постачальниками продукції на експорт. Центром науково-технічного прогресу в Індії є Бангалор. Його малі і середні підприємства активно працюють з місцевими науковими центрами та інститутами. В регіоні спостерігається тісне переплетіння зв'язків між високотехнологічними секторами інжинірингу, електроніки, телекомунікацій, оборони, машинобудування тощо. Слід врахувати наявність високопрофесійної робочої

сили і генерацію інноваційних технологічних ідей. Вирішальним чинником перетворення Бангалора в центр інтенсивних технологій є рішення уряду про виділення державних інвестицій підприємствам і інститутам, що беруть участь в програмі розвитку. Дослідники та інженери Бангалора зуміли організувати процес технічних інновацій в багатьох секторах місцевої промисловості.

В Казахстані при розробці Стратегії індустріально-інноваційного розвитку країни до 2015 року уряд висунув кластерний підхід як ключовий спосіб підвищення конкурентоспроможності економіки в умовах глобалізації і вступу у ВТО. Визначення конкурентоздатних кластерів дозволило збудувати чіткі пріоритети економічної політики. Для Західно-Казахського регіону – це кластери, пов'язані з поглибленою переробкою нафти і газу, для Південного – бавовняні, рисові, плодоовочеві і виноробні кластери. Передбачається, що загальною координацією робіт в цій сфері займатиметься спеціально створене агентство з розвитку та конкурентоспроможності.

Розглянутий досвід підтверджує, що сучасне виробництво високих технологій може базуватися лише на процесах інтеграції: горизонтальної та вертикальної. Прогрес реалізується нині не розрізненими підприємствами, а їх об'єднаннями, групами, кластерами і мережами. Жодна країна не є конкурентоздатною у всіх сферах. В розвинених країнах міжнародна конкурентоспроможність спочатку знаходилася і зміцнювалася в межах окремих кластерів. Конкурентоспроможність Швеції в целюлозно-паперовому секторі розповсюджується на обладнання з деревообробки і виробництва паперу. Данія розробила специфічні промислові технології для агробізнесу і харчової промисловості. Подібним чином німецьке машинобудування виграє від наявності в Німеччині високорозвиненого виробництва комплектуючих для цих галузей. В Італії спеціальні кластери сформувалися в промислових районах, в яких склалися галузеві комбінації: металообробка – ріжучий інструмент, мода – дизайн, шкіра – взуття, деревообробка – меблі.

Узагальнюючи досвід, одержаний за останні роки в розвитку кластерних систем, можна сказати, що останні задали значний імпульс розвитку регіонам тих країн, які застосовували їх принципи. Підводячи підсумки кластеризації як розвинених, так країн, що розвиваються, зрозуміло, що подібний шлях неминучий і для України. На сьогодні більшість українських кластерів створено стихійно, або за шаблоном іноземних, без належного економіко-організаційного обґрунтування. Піонером кластеризації в Україні слід вважати Хмельницьку область. За допомогою Асоціації "Поділля Перший", яка об'єднала в своїх рядах багато науковців, підприємців, фінансистів та представників влади, вдалося в період з 1997 по 2000 рр. сформувати декілька виробничих кластерів, в т.ч. швейний, будівельний, харчовий, туристичний, продовольчий і кластер зеленого сільського туризму. До регіонів, які зуміли досягнути успіхів у формуванні кластерних об'єднань, окрім Хмельницької області, слід віднести АР Крим і Севастополь, Івано-Франківську, Рівненську, Полтавську, Сумську, Харківську, Херсонську, Одеську і Миколаївську області.

Висновки. Пропонований кластерний підхід до підвищення конкурентоспроможності території є поєднанням територіального і галузевого принципів управління, дозволяючи стимулювати інноваційні процеси на регіональному рівні. Створення кластерів в Україні є одним з пріоритетних напрямів ефективного розвитку господарства регіонів держави. Кластеризація дозволяє спрямувати регіональну політику в напрямках підтримки науки і технологій, освіти і професійної підготовки, розвитку ін-

новацій, сприяння експорту, залучення іноземних інвестицій, та в підсумку підвищенні конкурентоздатності держави. Розуміння конкурентних переваг нових виробничих систем й активне формування регіональних інноваційних кластерів відкриває перед регіонами нові перспективи динамічного соціально-економічного розвитку.

1. Войнаренко М. Концепція кластерів – шлях до відродження виробництва на регіональному рівні – 2000. – № 1. – С. 29-33 2. Бородин О., Бурлай Т., Горшкова Н., Гончар Н., Дубровський В. Конкурентоспроможність економіки України: стан і перспективи підвищення: монографія

УДК 911.3

/ Інститут економіки та прогнозування НАН України / І.В. Крючкова (ред.). – К.: Основа, 2007. – 488с. 3. Канищенко Н. Кластери в системі національної конкурентоспроможності / Н.Г. Канищенко // Вісник КНУ. Серія Економіка. – 2006. – Вип. 85. – С. 14–16. 4. Портер М. Международная конкуренция: Пер. с англ. /Под ред. и с предисловием В.Д. Щетинина. – М.: Международные отношения, 1993. – 896 с. 5. Семенов Г., Богма О. Створення кластерних об'єднань в умовах нової економіки: монографія / Класичний приватний ун-т. – Запоріжжя: КПУ, 2008. – 244 с. 6. Keeble D., Wilkinson F. High-Technology Clusters, Networking and Collective Learning in Europe. Aldershot, 2000. 7. Інформаційний портал Центру міжнародного промислового співробітництва ЮНІДО. – Режим доступу: <http://www.ecsocman.edu.ru>

Надійшла до редколегії 17.01.11

І. Смирнов, д-р геогр. наук

ТРАНСПОРТНО-ЛОГІСТИЧНИЙ РОЗВИТОК ЕМІРАТУ ДУБАЙ: ПРОБЛЕМИ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

Розкрито досвід Дубаю в розвитку та територіальній організації транспортно-логістичної інфраструктури, зокрема в будівництві найбільшого аеропорту світу "Джебел-Алі" та Дубайського логістичного містечка. Розглянуто вибір місця розміщення останнього з декількох альтернативних варіантів.

Shown Dubai's experience in development and spatial organization of its transport and logistical infrastructure, especially construction of the world's biggest airport "Jebel-Ali" and Dubai Logistics City (DLS). Considered choice of DLS location out of several alternative variants.

Постановка наукової проблеми. XXI століття знаменується прискореним розвитком логістики в країнах Азії. До Японії, що добре відома своїми досягненнями системами Канбан та Кайдзен, приєднуються т.зв. "азійські дракони" (Республіка Корея, Тайвань, Сингапур, Гонконг), а також найбільші країни світу – Китай та Індія, де прискореними темпами створюється сучасна транспортно-логістична інфраструктура. В останні роки великомасштабні логістичні проекти здійснюються і в країнах Південно-Західної Азії, зокрема в державах Перської затоки, які займають виключно вигідне транспортно-логістичне та транзитне положення. В першу чергу це відноситься до Об'єднаних Арабських Еміратів, куди входить й Емірат Дубай. Саме тут нині споруджується один із найбільших та найсучасніших міжнародних логістичних осередків – Дубайське логістичне містечко.

Літературні джерела та публікації з теми статті пов'язані в основному з розробками автора щодо особливостей розвитку глобальної логістики, а також логістики в Японії, Китаї, Індії [1; 2; 3; 4; 5]. Значну увагу даній тематиці приділяють зарубіжні дослідники [6] та джерела Інтернету [7; 8].

Метою статті є розкрити досвід країн Південно-Західної Азії, зокрема Емірату Дубай, що належить до ОАЕ, у створенні сучасної логістичної інфраструктури світового рівня, зокрема Дубайського логістичного містечка, що безсумнівно буде цікавим і корисним для українських фахівців – економіко-географів, логістів, транспортників, міжнародників.

Виклад основного матеріалу. Дубай у складі ОАЕ. Серед семи еміратів, що формують Об'єднані Арабські Емірати (ОАЕ), місто Дубай є другим як площею, так і за розміром ВВП. Історичний розвиток Дубая розпочався повільно, проте значно прискорився протягом другої половини ХХ ст. У 1967 році тут був побудований глибоководний порт, розрахований на 35 причалів. Потім, на південь від міста був споруджений другий порт, що нині став одним з найбільших контейнерних портів світу. В 2004 р. вантажообіг зазначених двох портів Дубая становив 6,42 млн. TEU*. З відкриттям у 1966 р. покладів нафти розпочався швидкий розвиток інфраструктури, але керівники Дубая розуміли, що нафта – це не вічно, колись її поклади будуть вичерпані. Тому,

щоб диверсифікувати господарство Емірату та зменшити його залежність від нафтовидобутку, в Дубаї розпочався розвиток торгівлі та туризму. В результаті, в 2005 р. тільки 12% ВВП Дубаю припадало на нафтовидобуток, причому ця частка останніми роками продовжує зменшуватися. Протягом 1990-х років Дубай зарекомендував себе, як елітний туристичний центр, для якого характерна міжнародна атмосфера відпочинку. Іноземці віддають перевагу Дубаю, оскільки релігійні вимоги ісламу тут трактуються досить ліберально, а англійська мова розповсюджена. З розвитком туризму пов'язаний і розвиток будівництва. Останній відомий будівельний проект світового рівня – "Burj Dubai" ("Дубайська вежа"), що повинна стати найвищою будівлею світу. Її будують на штучно зробленому острові недалеко від відомого готелю "Burj Al Arab" ("Арабська вежа"). На сьогоднішній день туризм разом із проведенням конференцій забезпечує біля 5% ВВП Дубая. Ще один всесвітньо відомий проект "Dubai Palm Island" (англ. – "Пальмові острови") – штучно зроблені острови у формі пальмового дерева, що є настільки великими, що їх видно з космосу. На островах побудовані готелі, вілли та апартаменти.

Крім видобутку нафти та туризму Дубай також розвиває обробну промисловість, торгівлю, транспорт та дистрибуцію. За останні роки Дубай перетворився на провідний торговельно-дистрибуторський центр, що обслуговує біля 2 млн. покупців в усьому світі. Його порти, аеропорти та автодорожні магістралі, так як і вільні економічні зони (серед яких "Jebel Ali", "Dubai Internet City", "Dubai Media City") мають дуже сприятливі умови для інвесторів, які можуть створювати тут підприємства із 100%-вим іноземним капіталом, що повністю звільнені від податків протягом найближчих 15 років. Такі умови сприяють збільшенню міжнародного товаропотоку, а імпорту Дубаю останнім часом більш, ніж подвоївся у порівнянні з 1999 роком. Отже, враховуючи вищенаведене, стає зрозумілим, чому Дубай називають "арабською Швейцарією". Цей титул також відображає нейтральний політичний статус Дубая та його стабілізаційну роль в регіоні Перської затоки.

Як і в інших Еміратах Перської затоки влада в Дубаї належить представникам певної родини. В Дубаї це родина Аль-Мактумів, якій належить абсолютна влада